

Närvaron av ett tillgänglighetsperspektiv i arkitektstudenters examensarbeten: hur kan tillgänglighet bli mer närvarande i studenters designprocesser?

Inledning:

I Sverige har vi ett tillgänglighetskrav. Det är lagstadgat och en av demokratins grundläggande idéer att vi ska ha ett samhälle där alla kan vara delaktiga och jämlika och motverka diskriminering. I Plan- och bygglagen står det:

”Vid planläggning och i ärenden om bygglov enligt denna lag ska bebyggelse och byggnadsverk utformas och placeras på den avsedda marken på ett sätt som är lämpligt med hänsyn till (...)7. möjligheter för personer med nedsatt rörelse- eller orienteringsförmåga att använda området”
(PBL, 2kap, 6 §, 7.)

I det åttonde kapitlet om krav på byggnadsverk, byggprodukter, tomter och allmänna platser definieras byggnadsverks utformning

”1 § En byggnad ska

1. vara lämplig för sitt ändamål,
2. ha en god form-, färg- och materialverkan, och
3. vara tillgänglig och användbar för personer med nedsatt rörelse- eller orienteringsförmåga.”
(PBL, 8 kap, 1§, 3.)

Finns det då inga krav på examensarbetet i arkitektur att uppfylla tillgänglighetskraven som står i Plan- och bygglagen? I lärandemålen för examensarbetet i arkitektur står det:

”Efter genomfört examensarbete ska den enskilde studenten kunna
– visa på att hon/han tillägnat sig förmågan att självständigt bedriva ämnesutveckling inom arkitekturområdet, visa på hur examensarbetet förhåller sig till en samtida arkitekturkontext och samtida arkitekturfrågeställningar och därmed visa på en akademisk och professionell kompetens som arkitekt.”(min kursivering)
(<http://www.kth.se/student/kurser/kurs/A52ARX>)

I den här uppsatsen kommer jag titta på kravet att förhålla sig till en samtida arkitekturkontext och frågeställningar eftersom jag tolkar att detta måste inkludera att även ta till sig plan- och bygglagens krav på tillgänglighet och användbarhet? Jag kommer också ställa frågan om Arkitekturskolan, KTH, fostrar sina blivande arkitekter till att lågprioritera de krav som ställs på modern svensk arkitektur ur ett tillgänglighetsperspektiv genom att inte ge arkitektstudenterna tillräcklig utbildning inom detta specifika kunskapsområde eller skapa förståelse för denna särskilda mänskliga problematik genom att godkänna studentprojekt, där det är uppenbart att tillgänglighetskravet inte är tillräckligt uppfyllt? Leder detta i sin tur till att arkitektstudenterna presenterar orealistiska examensarbeten? Kan man se att vissa designförhållanden gör att tillgänglighetsperspektivet blir åsidosatt? Generellt sett hur god är kunskapen om tillgänglighet och var kan man se att det finns brister i kunskapen och förståelsen?

Metod:

Tillgänglighetsperspektivet i den här analysen kommer att begränsas till en person med en funktionell rörelseinskränkning och som använder rullstol. Jag kommer att analysera hur tillgänglighetskravet är synligt i 5 examensarbeten.

Examensarbetena har valts ut efter följande kriterier:

1. Examensarbetet är avslutat och godkänt inom tidspannet 2012-2013.
2. Examensarbetet rör en publik byggnad.
3. Examensarbetet rör en byggnad i Sverige.

Det som kommer bedömas är i vilken grad tillgänglighet för en person som använder en rullstol har beaktats i examensarbetet. Detta är innebörden i ordet tillgänglighetsperspektiv i denna uppsats. Följande frågor kommer ställas för att bedöma graden av närvaro av ett tillgänglighetsperspektiv:

1. Kan ambitionen att skapa en tillgänglig byggnad för en person som använder rullstol, tillgänglighetsperspektivet, identifieras som ett grundläggande mål för den utförda arkitekturen??
2. Är tillgänglighetsperspektivet närvarande i hur man tar sig till och från byggnaden?
3. Är tillgänglighetsperspektivet närvarande i hur man löst hur man tar sig runt i byggnaden?
4. Avspeglar examensarbetet en ambition att skapa likvärdiga upplevelser för alla oavsett funktionell och kognitiv förmåga hos den besökande personen?

Vidare kommer jag relatera det jag finner till hur jag själv har arbetat med och hanterat frågan och hur närvarande tillgänglighetsperspektivet varit under min egen arkitektutbildning på KTH.

Slutligen avser jag presentera förslag på man kan göra tillgänglighetsperspektivet mer tillgängligt i arkitektstudenternas designprocesser och följaktligen också i deras examensarbete och framtida karriär.

Resultat:

De utvalda examensarbetena är:

- *Rönnebadet*. Entin, Tove ; 2013 (verkar inte tillhöra en studio)
- *Parkbiblioteket*. Jansson, Ulrik ; 2013, Performative Design Studio.
- *Konsthall i Solna*. Åström, Teodor; 2012, Performative Design Studio.
- *Förskola i Kungsängen*. Nirbrant, Ingela; 2013, Advanced Design Studio.
- *Berg i Dagen*. Smibacker, Sara; 2012, Advanced Design Studio.
- *The actor of the city*. Bejmar, Henrik; 2012, Practise Based Studio.

Analys av projekten ur ett tillgänglighetsperspektiv

I detta avsnitt analyseras de utvalda projekten kortfattat utifrån forskningsfrågorna.

1. Har ambitionen att skapa en tillgänglig byggnad ur ett tillgänglighetsperspektiv varit ett av målen från början?

I två av examensarbetena, badhuset och förskolan, är det tydligt formulerat att man vill skapa en byggnad tillgänglig för alla. I de övriga fyra, museet, biblioteket, konsthallen och sporthallen har tillgänglighetsperspektivet inte alls betonats. I biblioteksprojektet pratar man om tillgänglighet, men då i form av att göra en park som ligger i anslutning till projektet mer tillgänglig. I det fallet handlar det mer om att skapa en tillgång till parken än att göra parken mer tillgänglig för om man har ett kognitivt eller funktionellt funktionshinder som påverkar ens förmåga att använda en byggnad. Detta visar på en begrepps-förvirring som är vanlig när tillgänglighet och användbarhet diskuteras: att tillgänglighetsperspektivet förbises och istället överförs till att bli ett gestaltningskriterium.

2. Är tillgänglighetsperspektivet närvarande i hur man tar sig till och från byggnaden?

I fem av de analyserade examensarbetena (badhuset, förskolan, biblioteket, sporthallen och konsthallen) är byggnaden tillgänglig sett ur ett tillgänglighetsperspektiv. Med utgångspunkt i det ritningsunderlag som varje projekt skapar, förefaller det rimligt enkelt för en person som sitter i rullstol att kunna ta sig till och från byggnaden. I samtliga av de projekten beror detta på att man har förlagt entrén till marknivå och dessutom nära en trottoar eller väg, som medger en stannplats för en person med funktionshinder som kommer med taxi. I museiprojektet ligger entrén vid ett nyskapat torg framför byggnaden, men med en tre meter höjdskillnad för att ta sig upp till byggnaden. Höjdskillnaden har gestaltats genom en 30 meter lång och rak ramp som ska ta upp nivåskillnaden på tre meter, lutning 1:10. Ur tillgänglighetssynpunkt innebär en sådan lösning ett uppenbart problem, eftersom det inte finns några vilplan på den långa rampen. Här borde en kritik formulerats, eftersom även personer som kan anses ha små funktionella eller kognitiva funktionshinder kan uppleva trötthet vid en sådan vandring. Det blir än mer orimligt för en person som använder rullstol, eftersom ett sådant hjälpmedel måste manövreras med armstyrka och bromsas i lutande läge för att personen ska kunna vila.

2. Är tillgänglighetsperspektivet närvarande i hur man löst hur man tar sig runt i byggnaden?

I badhusprojektet där man tydligt formulerat tillgänglighet som ett av målen för byggnaden, vilket också reflekteras tydligt i planlösningen. Till exempel så känns byggnaden lätt orienterad, rymlig med gott om manöverutrymme, man har ramper med vilplan i anslutning till de trappor som finns. Toaletter har utformats som en blandning av kompakta toaletterum och mer rymliga för att medge personer med särskilda behov att kunna använda toaletterna. I stort uppfyller dimensioneringen av toaletterna antalet rekommenderade toaletter per dimensionerande grupp av personer. Det är även formulerat i projektbeskrivningen hur man har olika hjälpmedel för att hjälpa en person med ett rörelsehinder ner i bassängerna. Tillgänglighetsperspektivet sträcker sig även in i personalsektionen: hela byggnaden har anpassats, inte bara de publika rummen, vilket möjliggör att

man skulle kunna anställa en person med olika funktionshinder, exempelvis en person som använder rullstol. Den hänsynen hittar man inte i något av de andra projekten.

I de övriga examensarbetena sträcker sig omtanken om ett generellt tillgänglighetsperspektiv till en rymligare hiss, en rymligare toalett ofta i anslutning till entrén, samt ramper. I biblioteksprojektet som bygger på en lång långsamt trappande zick-zack form så har man en massa korta ramper bredvid återkommande trappstegspar. Dessa ramper har visserligen vilplan men med dåligt manövreringsutrymme för en person som använder rullstol och behöver svänga på vilplanet. Det är tveksamt om man faktiskt klarar av att ta sig av och på rampen.

I förskoleprojektet har den skapande arkitekten valt en enplanslösning utan nivåskillnader. Här kan istället ett problem vara att planen är för otydligt sett ur ett rumsförståelseperspektiv med en massa vrår och pelare. Detta skapar en osäkerhet i hur man ska orientera sig i byggnaden, och onödigt manövreringsarbete för en person som använder en rullstol och behöver passera mellan tätt stående pelare och volymer oupphörligen. I två av examensarbetena (museet och konsthallen) har man nöjt sig med att låta tillgänglighetsperspektivet sträcka sig till de stora gemensamma ytorna så som entrén/foajén, eller restaurangen. De små rummen, som också är publika är svårtillgängliga för man behöver ta en lång omväg om man sitter i rullstol. Eller så är de otillgängliga för man endast når dem via trapphusen. Återkommande i båda projekten är att man låter tillgängligheten röra en entré och gräns mellan ute och inne vilket i båda fallen leder till att innegårdar och atrium blir otillgängliga. Detta innebär att en person som använder rullstol har svårt att lämna byggnaden för att hämta luft och därmed kanske får svårt att komma in igen utan att betala ny entréavgift.

Många gånger är vägen för en person som använder rullstol flera hundra meter längre än för de som kan ta trappan. I badhusexemplet som fokuserat på tillgänglighet har man lagt ramper i anslutning till trappor vilket i största möjliga grad ger en likvärdig upplevelse för en person som använder rullstol och övriga besökare.

Användningen av ramper är flitig i alla projekt som har nivåskillnader. I museiprojektet så var byggnaden uppbyggd kring en stor bred ramp som i en spiral leder besökaren genom byggnaden. Tanken här kan ha varit att göra byggnaden mer tillgänglig för alla, men avsaknaden av vilplan både på den stora entrérampen, 30 meter lång, och den kilometer långa rampen interiört gör att byggnaden inte blir tillgänglig för alla. De stora avstånden pekar på att personer både med eller utan funktionshinder kommer att uppleva rummet som i hög grad otillgängligt.

I de exempel som höll sig till en rätvinklig och mer konventionell form var tillgänglighetslösningen mer tillgodosedd medan i de mer komplext och okonventionellt utformade projekten tyckts tillgänglighetsaspekten ha fallit i glömska (eller helt enkelt inte hunnits med).

2. Avspeglar examensarbetet en ambition att skapa likvärdiga upplevelser för alla besökare om man har ett kognitivt eller funktionellt funktionshinder som påverkar ens förmåga att använda en byggnad oavsett funktionshinder?

I badhusprojektet och förskolan är detta tydligt avspeglat. I biblioteksprojektet kan det ha funnits en ambition till att skapa likvärdiga upplevelser då man använt sig av små ramper i anslutning till de små trappstegsparen. Dock är det trångt vid vilplanen och förmodligen svårmanövrerat och därmed blir inte upplevelsen likvärdig för alla oavsett kognitiv eller funktionell förmåga. I sporthallsprojektet som har en väldigt enkel, konventionell och rätvinklig form skapas det likvärdiga upplevelser just för att det är ett så enkelt rumsligt upplägg, med två våningar och ett kommunikationspaket med hiss och trappor. Om ambitionen har varit att skapa likvärdiga upplevelser eller om det ena givit det andra är svårt att säga.

I museiprojektet kan det till viss del ha varit en ambition om att skapa en universell rumsupplevelse genom valet att använda ramper, men det blir inte lyckat eftersom behovet av vilplan förbisets och att möjlighet att ta sig till alla publika utrymmen utan stora omvägar inte skapats.

Diskussion:

När jag tittade på de examensarbeten som lämnats in under 2012 och 2013 blev jag positivt överraskad att se att det fanns flera projekt som haft som mål att skapa byggnader med ett tillgänglighetsperspektiv som inkluderade alla personer med funktionsnedsättningar. Det fanns också flera projekt som undersökte hur man kunde skapa rum som arbetar tydligare med andra sinnen än synen.

Generellt tycker jag mig märka att de byggnader som håller sig till en rätvinklig och konventionell plan har löst tillgänglighetsanpassningen i större grad än de som valt en organisk och okonventionell planlösning. Eventuellt har det att göra med att en okonventionell lösning ofta är mer komplex och krävande för arkitekten och att man därför inte riktigt hinner runt med tillgänglighetsanpassningen och tillgänglighetsperspektivet därför blir lågprioriterat. Jag tror också att det kan finnas en tro på att en organisk byggnadskropp innebär att det är svårare att lösa tillgänglighetsanpassningen. Eventuellt har det att göra med att alla typexempel av till exempel toaletter för om man har ett kognitivt eller funktionellt funktionshinder som påverkar ens förmåga att använda en byggnad bygger på en rätvinklig form. Frågan är om de typexemplen som finns i projekteringslitteratur som "Bygg Ikapp handikapp" (Svensson, 2008) låser oss i vår utformning. Istället för att rita in ett område som man vet är tillräckligt stort att röra sig i så kanske man skulle titta mer på själva rörelsen hos den som sitter i rullstol och låta den rörelsen vara gränsen för utrymmet. Det vill säga istället för att göra ett typexempel med väggar runt omkring har man ett rörelsemönster som begränsning. På så sätt skulle man lättare kunna använda anpassningen i en organisk byggnadskropp och inte behöva trycka in en fyrkant i en BLOB. Jag tror att man genom att göra den förändringen gör det lättare för de som

vill göra organiska byggnadskroppar, och de tycks öka i antal med alla nya möjligheter vi har i form av CNC-skrivare och dylikt.

I allmänhet upplevelser jag att det finns en brist i kunskapen och förståelsen om rörelsemönster hos en person som använder rullstol. Flera av de exempel jag tittat på, t ex. museet och biblioteket, verkar nöja sig med att man kan röra sig uppåt rakt fram på ramper eller rakt ut genom dörrar eller passager medan man har mindre kunskap och därför tar mindre hänsyn till hur mycket utrymme man behöver för att svänga. Cirkeln som en del använder sig av är något man ser sällan i planlösningar för examensarbeten.

Jag tror att fler arkitekter skulle ha tillgänglighet som prioritering om de hade lättare att relatera till de svårigheter man ställs inför som om man har ett kognitivt eller funktionellt funktionshinder som påverkar ens förmåga att använda en byggnad. Till exempel så tror jag att ifall man under en studiedag fick prova på att ta sig in och ut i byggnader av olika grad av tillgänglighet med rullstol så skulle man ha lättare att förstå vad man behöver tänka på och också ha närmare till att ha med sig tillgänglighetsaspekten i varje designsteg i processen. Jag har upplevt att saker blir väldigt mycket lättare att ta till sig om man kan relatera det till en egen upplevelse t.ex. så tror jag att man kan se att arkitekter som tagit sig runt med en barnvagn tänker mer på att göra tillgängligheten bättre.

Eftersom det är ett krav att man gör tillgängliga publika byggnader för att få bygglov så borde det vara mer prioriterat av skolan att ge arkitekterna en utbildning i tillgänglighet och då tror jag att ett kraftigare och mer effektivt sätt att göra ett intryck och skapa en djupare förståelse är att ge dem en egen upplevelse än att försöka förklara problemen i föreläsningsform. Istället för att vi sitter och försöker tänka oss in i hur de rullstolsbundna upplever världen så kan man på någon timme ge väldigt mycket mer förståelse än vad timmar av gissningslek skulle ge.

Angående ambitionen att skapa likvärdiga upplevelser för alla så skulle man under en sådan studiedag som jag pratat om att förstå problemen rent socialt av att ha en liten nivåskillnad på två trappsteg och ingen ramp utan istället en hänvisning till en hiss flera meter bort om man går och pratar om något.

Användningen av ramper och hissar som medel i tillgänglighetsanpassningen verkar vara vanlig and jag tycker mig notera att man har en inställning att bara man har en byggnad med dessa byggnadselement så har man en tillgängligbyggnad. Men i några exempel märker man att det saknas en djupare förståelse för hur en ramp används och hur en ramp kan hjälpa om man har ett kognitivt eller funktionellt funktionshinder som påverkar ens förmåga att använda en byggnad. Jag tänker då främst på användningen av vilplan och hur man tar sig på och av en ramp.

Ordet tillgänglig i relation till ramp kan också vara missvisande om man tänker i förhållande till prestation. En tillgänglig byggnad kan upplevas tillgänglig just för att prestationen att gå upp för att svagt lutande plan istället för en trappa kräver mindre av en.

Referenser:

- Sveriges Riksdag:

http://www.riksdagen.se/sv/Dokument-Lagar/Lagar/Svenskforfattningssamling/Plan--och-bygglag-2010900_sfs-2010-900/?bet=2010:900 (2013-12-06, 08.28)

- Handisam:

http://www.riksdagen.se/sv/Dokument-Lagar/Lagar/Svenskforfattningssamling/Plan--och-bygglag-2010900_sfs-2010-900/?bet=2010:900 (2013-12-06, 08.20)

- KTH:

<http://www.kth.se/student/kurser/kurs/A52ARX> (2013-12-06, 08.43)

- *Arkitektens handbok*; Bodin Anders, Hidemark Jacob och Stinzing Martin. Addera förlag 2008.

Projekt som analyserats:

- *Rönnebadet*. Entin, Tove ; 2013 (verkar inte tillhöra en studio)
- *Parkbiblioteket*. Jansson, Ulrik ; 2013, Performative Design Studio.
- *Konsthall i Solna*. Åström, Teodor; 2012, Performative Design Studio.
- *Förskola i Kungsängen*. Nirbrant, Ingela; 2013, Advanced Design Studio.
- *Berg i Dagen*. Smibacker, Sara; 2012, Advanced Design Studio.
- *The actor of the city*. Bejmar, Henrik; 2012, Practise Based Studio.